

АНАЛІЗ ЕТАПІВ СТАНОВЛЕННЯ КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЇЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

Огородник В.В.

Інститут магістерської та післядипломної освіти
Університету банківської справи Національного банку України

У статті узагальнено наукові підходи до розкриття економічної сутності кредитної системи. Визначено структуру кредитної системи та етапи її становлення. Обґрунтовано особливості визначення економічної ефективності кредитної системи та фактори впливу на неї. Проаналізовано діяльність вітчизняних банків та парабанківських установ. Розроблено пропозиції щодо покращення показників розвитку вітчизняної кредитної системи.

Ключові слова: кредитна система, банки, небанківські фінансово-кредитні установи, банківська система, парабанківська система.

Постановка проблеми. У сучасній ринковій економіці вітчизняна кредитна система відіграє важливу роль і постійно знаходиться в розвитку. Економічною основою функціонування кредитної системи є кредитні відносини, що виникають у господарському обігу в зв'язку з незбігом у часі витрат суб'єктів господарювання й отримання ними виручених від реалізації продукції коштів. Унаслідок цього в одних підприємств виникає потреба в додаткових коштах для фінансування процесу виробництва, а в інших з'являється значна сума тимчасово вільних коштів. Розв'язання цього протиріччя можливе за допомогою інститутів кредитної системи, в яких акумулюються тимчасово вільні кошти одних суб'єктів ринку і надаються в тимчасове користування іншим, що відповідає економічним і соціальним потребам суспільства загалом. За цих умов актуальності набувають до-

слідження особливостей становлення та визначення ефективності кредитної системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років кредитна система та окремі її структурні елементи широко досліджувалися вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких: О. Вовчак, В. Дзюблук, О. Лаврушин, М. Лапішко, Т. Смовженко, Б. Пшик та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання дослідження кредитної системи України та визначення її економічної ефективності залишаються відкритими та потребують подальшого вивчення.

Метою статті є узагальнення теоретичних і методичних засад становлення і розвитку кредитної системи України, а також обґрунтування факторів впливу на економічну ефективність кредитної системи.

Таблиця 1

Етапи розвитку кредитної системи України за 1991-2015 рр.

№	Етап розвитку	Характеристика етапу
1.	I етап (1991-1995 рр.)	- розвал командно-адміністративної системи господарювання; - формування нової фінансово-кредитної політики, звернення до зовнішніх джерел приватизації; - надання підприємствам певних галузей економіки кредитів; - здійснення приватизації; - визначення взаємовідносин НБУ з кредитними спілками; - розвиток ринкової інфраструктури
2.	II етап (1996-1998 рр. (до фінансової кризи))	- зосередження банків на обслуговуванні потреб засновників; - здійснення грошової реформи та запровадження національної грошової одиниці – гривні; - непорядкованість правового регулювання, недосконалість фінансового і податкового законодавства
3.	III етап (1998 р. (після фінансової кризи) – 2000 р.)	- підтримка фінансової стійкості банку; - забезпечення ліквідності; - фінансово-кредитне сприяння розвитку вітчизняних товаровиробників; - відсутність стимулюючих важелів для залучення інвестицій; - введено в банківську практику резерви для відшкодування можливих втрат за кредитами
4.	IV етап (2000-2006 рр.)	- підвищення платоспроможності населення та поліпшення фінансового стану підприємств; - нарощення загальних активів банків; - підвищення обсягів депозитно-акумуляційної діяльності; - розширення філіальної мережі та спектра фінансово-кредитних послуг
5.	V етап (2006-2008 рр.)	- нарощення обсягів кредитних операцій; - активізація діяльності іноземних банківських установ на території України; - забезпечення розвитку фінансових ринків
6.	VI етап (2008-2010 рр.)	- скорочення приросту заощаджень і вплив депозитів населення; - заходи з мінімізації впливу світової фінансової нестабільності; - зниження рівня достатності капіталу фінансово-кредитних установ
7.	VII етап (2011 р. – до сьогодні)	- оптимізація витрат на персонал; - реорганізація філіальної мережі; - робота з проблемною заборгованістю; - активне рефінансування та підтримка ліквідності банків.

Джерело: складено автором на основі [3]

Виклад основного матеріалу. У визначенні кредитної системи немає єдиної думки. Але незважаючи на різні формулювання, науковці сходяться на твердження, що кредитну систему можна розглядати і з точки зору сукупності форм і методів кредиту, і з точки зору інституціональної. Вважаємо найбільш доцільним таке визначення кредитної системи, як сукупність фінансово-кредитних установ країни, які взаємодіють між собою у конкретний історичний період [1].

Роль окремих ланок в кредитній системі неоднакова. Її головною ланкою є банківські інститути (які традиційно займають перше місце по розмірах своїх ресурсів), серед яких роль лідера відводиться комерційним банкам, які здійснюють кредитування переважно промисловості і торгівлі. Нинішня структура кредитної системи України наближується до моделі кредитної системи промислово-розвинутих країн [2].

Кредитна система України пройшла тривалий шлях становлення і розвитку. Вітчизняні науковці здебільшого ототожнюють етапи розвитку вітчизняної банківської та кредитної систем. Однак єдиного підходу до визначення кількості етапів немає.

Вважаємо найбільш доцільним для дослідження етапів розвитку вітчизняної банківської системи використати удосконалену періодизацію (табл. 1).

З таблиці 1 можемо підсумувати, що сучасна кредитна система забезпечує умови для розвитку науково-технічного прогресу, зростання виробництва, нагромадження капіталу, підтримки високої норми народногосподарського накопичення. Кредитна система сприяє вирішенню проблеми реалізації товарів та послуг на ринку, поглибленню соціальної та майнової диференціації між різними верствами населення.

Разом з тим, величезну роль у розвитку економіки країни відіграє й ефективність функціонування кредитної системи. Варто відмітити, що поняття «ефективність» тісно пов'язане з терміном «ефект» (лат. *efektus* – дія), який означає дію будь-якої причини, результат або наслідок будь-якої дії. В економічній науці – це результат будь-якої діяльності: виробничої, фінансової тощо. Слід зазначити, що іншими словами поняття «ефективність» може визначитись і як «результативність». Термін

ефект має значення результату, внаслідок зміни стану певного об'єкта, зумовленого дією зовнішніх або внутрішніх чинників.

Що ж до поняття «ефективність кредитної системи», то воно є комплексним та містить низку складових, взаємозв'язок яких визначає його сутність [1]. Таким чином, ефективність кредитної системи варто розуміти як сукупність економічної та соціальної ефективності.

На економічну ефективність кредитної системи впливає сукупність чинників, серед яких: рівень ВВП; рівень інфляції; рівень доходів населення; стабільність національної валюти; політична та економічна ситуація в країні; недосконалість законодавства; структура кредитної системи; кількість банків та небанківських фінансово-кредитних установ; система фінансового моніторингу в країні; частка іноземного капіталу в банківській та парабанківській системах; прибутковість діяльності фінансово-кредитних установ; обсяг активів банків та пара банківських установ. Тобто, на економічну ефективність кредитної системи держави здійснює вплив значна сукупність факторів, що можуть впливати як позитивно, так і негативно на діяльність банківських та небанківських фінансово-кредитних установ.

Таким чином, оцінюючи економічну ефективність кредитної системи необхідно розглядати її з позиції показників діяльності банківських та небанківських фінансово-кредитних установ. Тому оцінка економічної ефективності кредитної системи має враховувати [4]:

- ефект кредитної системи загалом;
- ефективність банківської та парабанківської систем (динаміку темпів зростання основних показників діяльності банківського та небанківського секторів до ВВП країни);
- ефективність діяльності окремого банку, страхової компанії, ломбарду, кредитної спілки чи іншої небанківської установи (визначення рентабельності діяльності, прибутковості капіталу, прибутковості обслуговування клієнтів);
- ефективність функціонування кожного структурного підрозділу кредитної установи.

З метою здійснення більш детальної кількісної оцінки впливу факторів на економічну ефектив-

Таблиця 2

Макроекономічні показники економіки України за 2008-2014 рр.

№ п/п	Показник	01.01. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.11. 2014
1.	Валовий внутрішній продукт України (ВВП) млн. грн.	720,7	948,1	913,3	1094,6	1314,0	1408,9	1454,9	428
2.	Темпи росту ВВП, % до попереднього періоду	7,6	2,3	-14,8	4,2	5,2	7,2	0	-5,3
3.	Індекси споживчих цін, % до попереднього періоду	12,8	25,2	15,9	9,4	4,6	0,2	0,5	21,2

Джерело: [5]

Таблиця 3

Структура банківського сектору України за 2008-2014 рр.

№ п/п	Показник	01.01. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.12. 2014
1.	Кількість банків, що мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій	175	184	182	176	176	176	180	165
2.	Кількість банків з іноземним капіталом	47	53	51	55	53	53	49	51
3.	У тому числі банків зі 100% іноземним капіталом	17	17	18	20	22	22	19	19
4.	Активи (млрд. грн.)	599,4	926,1	880,3	942,1	1054,3	1 127,2	1 278	1 317,4
5.	Власний капітал (млрд. грн.)	69,6	119,3	115,2	137,7	155,5	169, 3	192, 6	154, 4
6.	Зобов'язання (млрд. грн.)	529,8	806,8	765,1	804,3	898,8	957,9	1 085	1 162,8

Джерело: [8]

ність кредитної системи України, проаналізуємо деякі з них в динаміці за 2008-2014 рр.

У 2008-2009 рр., з розгортанням світової фінансової кризи, девальвацією номінального валютного курсу, відбулося стрімке падіння ВВП та зростання індексу споживчих цін (табл. 2).

Падіння рівня ВВП вказує на появу численних проблем в економіці, зокрема, різке скорочення обсягів виробництва, зменшення кількості робочих місць, зростання рівня цін, збільшення чисельності безробітних та зменшення реальних доходів населення.

Серед факторів, що обумовили зниження рівня розвитку національної економіки, а також негативно вплинули на діяльність вітчизняних банків, слід виділити: слабку конкурентоздатність товарів вітчизняного виробника; диспропорції у структурі національного виробництва (домінування «сировинних» галузей, низьку енергоефективність виробництва); значну частку тіньової економіки; політичну нестабільність у державі; зниження інвестицій в основний капітал, а також несприятливий інвестиційно-інноваційний клімат; слабку розвиненість внутрішнього ринку та критичну залежність від імпортової сировини; зношеність основних виробничих фондів тощо.

У кризових умовах знижується рівень заощаджень суб'єктів господарювання, а отже і їх здатність забезпечувати ресурсами банківський сектор падає. Таким чином, чим вищий рівень ВВП та стабільність національної валюти, тим більше можливостей у банків повноцінної реалізації стратегій кредитно-інвестиційної діяльності.

У 2010-2011 рр. відбулося покращення основних макроекономічних показників економіки України, однак динаміка ВВП і досі залишається нестійкою. Головними рушійними факторами зростання ВВП у 2011 році є збільшення промислового виробництва, активізація інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання в Україні та покращення кон'юнктури зовнішніх товарних ринків, що сприяло відновленню банківського інвестиційного кредитування.

Значення макроекономічних показників економіки України у 2014 році обумовлено складною ситуацією в реальному секторі економіки, подорожчанням імпортованих товарів та адміністративним підвищення окремих цін і тарифів. Саме це й призвело до збільшення інфляційного тиску в економіці. Зростання споживчих цін станом на 1 листопада 2014 року прискорилося до 21,2% у річному обчисленні [5].

Слід зазначити, що у 2014 році, вперше після кризового 2009 року, відбулося суттєве скорочення особистого споживання, зокрема, через скорочення реальних доходів громадян та погіршення умов кредитування.

Щодо наступного 2015 року, то в Мінекономіки України розраховують на зростання економіки – збільшення реального ВВП складе 2,2% (максимальний прогноз – зростання на 5%, мінімальний – падіння на 1,5%) [6].

Експерти ж Світового банку на початку 2015 року погіршили оцінки скорочення української економіки у 2015 році із 1% до 2,3%. Про це йдеться у черговому дослідженні банку «Глобальні економічні перспективи», що оновлюється двічі на рік [7].

Для детального дослідження рівня розвитку банківського сектору України, як основної складової частини кредитної системи, проаналізуємо тенденції, які відображають її сучасний стан (табл. 3).

За період з 01.01.2008 року до 01.12.2014 року змінилася загальна кількість банків, що мають ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій з 175 до 165 [8]. На сьогоднішній день у стадії ліквідації, перебуває 23 банки [8].

Варто відзначити, що за досліджуваний період банки збільшили загальні активи більше ніж у 2 рази і досягли 1317,4 млрд. грн., зобов'язання – у 2 рази до 1162,8 млрд. грн., а власний капітал – у більше ніж 2 рази до 154,4 млрд. грн. за даними на 01.12.2014 року [8].

Слід відзначити, що за умов негативного впливу фінансової нестабільності та кризи 2008 – 2009 рр. загострилися проблеми функціонування банківської сис-

Таблиця 4

Структура активів за групами банків України станом на 01.10.2014 р.

Показники	I група (найбільші банки), 15 банків	II група (великі банки), 17 банків	III група (середні банки), 22 банків	IV група (малі банки), 112 банків	Усього в банках України
Активи, тис. грн.	915 652 012	190 819 386	84 117 120	121 766 671	1 312 355 191
Питома вага в активах банківської системи, %	70	15	6	9	100,00

Джерело: [8]

Таблиця 5

Динаміка кількості небанківських фінансово-кредитних установ в Україні впродовж 2012-2014 рр.

№ п/п	Показник	01.01.2013	01.01.2014	01.10.2014
1.	Загальна кількість небанківських фінансово-кредитних установ	2186	2317	2342
2.	Кредитні установи	698	740	711
3.	Питома вага кредитних установ, %	31,9	31,9	30,4
4.	Фінансові компанії	276	343	409
5.	Питома вага фінансових компаній, %	12,6	14,8	17,5
6.	Лізингові компанії	235	256	264
7.	Питома вага лізингових компаній, %	10,8	11,04	11,3
8.	Ломбарди	466	483	478
9.	Питома вага ломбардів, %	21,3	20,8	20,4
10.	Недержавні пенсійні фонди	97	88	80
11.	Питома вага недержавних пенсійних фондів, %	4,4	3,8	3,4
12.	Страхові компанії	414	407	400
13.	Питома вага страхових компаній, %	18,9	17,56	17,1

Джерело: [10]

теми, що суттєво знизило її спроможність протистояти кризовим явищам та національно здійснювати свою діяльність. Зусиллями Національного банку України разом із банківською спільнотою протягом 2010–2011 рр. було забезпечено відновлення стабільної роботи банків, підвищення довіри до банківської системи з боку інвесторів і клієнтів, а також стабільність функціонування грошово-кредитного ринку в цілому.

Окреслюючи поточну ситуацію в банківському секторі у 2014 році, слід зазначити, що дії Національного банку України направлені на підтримання рівня ліквідності банківської системи. Враховуючи нестабільність політичної ситуації, забезпечення безперервної та ефективної роботи банківської системи в поточних умовах вимагає від банків не тільки обережності та виваженості в прийнятті рішень, а й уміння швидко реагувати мінливе зовнішнє середовище і ухвалювати рішення в умовах великої кількості факторів невизначеності.

У механізмі функціонування кредитної системи держави велика роль належить комерційним банкам. Банки акумулюють основну частину ресурсів і надають своїм клієнтам повний комплекс фінансових послуг, включаючи залучення депозитів, надання кредитів, розрахункове обслуговування, купівлю-продаж і зберігання цінних паперів, іноземної валюти. Кредитна діяльність банку є одним із основоположних критеріїв, який відрізняє його від небанківських установ. Саме аналізу кредитної діяльності вітчизняних банківських установ приділяємо основну увагу у даному підрозділі.

За розміром банки в Україні поділяють на 4 групи залежно від величини активів і регулятивного капіталу. Така класифікація здійснюється з метою проведення порівняльного аналізу діяльності банків і розподілу наглядових функцій між центральним апаратом і територіальними управліннями НБУ [9].

Розподіл банків, залежно від величини активів подано у таблиці 4.

Питома вага активів групи найбільших банків на початок жовтня 2014 року становила 70% в активах банківської системи. Протягом I півріччя 2014 року розподіл банківської системи України за групами не зазнав суттєвих змін. Частка активів великих банків складає 15%, частка середніх банків – 6%, а частка малих банків 9%.

Небанківський фінансово-кредитний сектор є однією з найважливіших сфер національної економіки, де відбувається формування та розподіл фінансових ресурсів і послуг, а також забезпечується нагромадження і розподіл інвестиційних ресурсів та надання фінансових послуг, взаємодія продавців і споживачів цих послуг за правилами, визначеними чинним законодавством.

Основними ринками, на яких присутні небанківські фінансово-кредитні установи, є кредитний ринок, страховий ринок, ринок цінних паперів та похідних (деривативів), ринок послуг спільного інвестування, ринок недержавних пенсійних послуг та інші ринки фінансових послуг.

Упродовж 2012 – 2013 рр. спостерігається зростання небанківських фінансово-кредитних установ (окрім недержавних пенсійних фондів та страхових компаній), обсягів їх активів, попиту на послуги цих установ з боку клієнтів – фізичних та юридичних осіб (табл. 5) [10].

Однак динамічний та рівномірний розвиток небанківських фінансово-кредитних установ спостерігається до середини 2014 року. Упродовж 2014 року маємо зниження показників за окремими напрямками діяльності на фінансових ринках. Якщо кількість кредитних спілок в Україні з 2013 року

до 1 жовтня 2014 знизилася з 740 до 711, страхових компаній – з 407 до 400, недержавних пенсійних фондів з 88 до 80, ломбардів – з 483 до 478, то кількість фінансових та лізингових компаній упродовж зазначеного періоду зросла 343 до 409 та з 256 до 264 відповідно, що було зумовлено зростанням попиту на фінансові послуги цих установ, які характеризуються високою популярністю в умовах фінансово-економічної нестабільності [10].

Станом на 1 жовтня 2014 року в Україні зареєстровано 2342 парабанківських установ. Встановлено, що лідируючі позиції займають кредитні установи, проте протягом останнього року їх питома вага у загальній кількості парабанківських посередників знизилася й на початку четвертого кварталу 2014 року склала 30, 4% (проти 31,9% у 2012 році) [10]. Аналіз інших показників функціонування системи парабанківських посередників свідчить про її динамічний розвиток протягом 2012 – 2013 рр. Це засвідчує зростаючий вплив парабанківських установ на соціально-економічний розвиток країни і дає підстави стверджувати про їх значний потенціал щодо мобілізації тимчасово вільних фінансових ресурсів економічних суб'єктів.

На сьогодні сектор небанківських фінансових інститутів України є незначним, що пов'язано з впливом фінансово-економічної кризи на їх діяльність. Більшість парабанківських посередників, які залишаються на фінансовому ринку, намагаються стабілізувати свою фінансово-господарську діяльність. Однак позитивна динаміка у розвитку багатьох сегментів ринку фінансових послуг свідчить про їх вагомий потенціал та можливість його використання у майбутньому для забезпечення економічного зростання країни.

Дослідження сучасних тенденцій функціонування системи парабанківських посередників дало можливість виокремити чинники гальмування подальшого розвитку таких процесів, а саме:

- 1) недостатньо сформовану нормативно-правову базу діяльності парабанківських посередників;
- 2) недосконале державне регулювання діяльності парабанківських посередників;
- 3) відсутність довіри населення України до парабанківських установ;
- 4) низький рівень інформаційної прозорості їх функціонування.

Виявлені проблеми вимагають застосування наукових підходів до їх вирішення з метою удосконалення інституційного, нормативно-правового, економічного, та інформаційного забезпечення діяльності парабанківських установ у кредитній системі України.

Висновки і пропозиції. Отже, за станом на 1 січня 2015 р. в Україні в основному завершено організаційний процес формування цілісної кредитної системи, яка має великі можливості впливу на сучасну економічну ситуацію в країні.

З проведеного дослідження можемо зробити висновки, що найбільш складною проблемою при оцінці економічної ефективності кредитної системи України залишається створення фінансово-кредитного механізму і мобілізація кредитних ресурсів для виходу з кризи і стабілізації економіки загалом.

Таким чином, банківська система і сукупність небанківських кредитно-фінансових інститутів, як двох складових частин кредитної системи, мають спільні риси в тому, що виступають фінансовими посередниками. Однак між ними існують і певні відмінності, які пов'язані з тим, що вони діють у різних секторах економіки, виконують різні функції, кожен із них має свої інструменти впливу на кредитні відносини.

Список літератури:

1. Гроші та кредити: підручник / С. К. Реверчук (та ін.); за ред. д-ра екон. наук, проф. С. К. Реверчука. – К.: Знання, 2011. – 382 с.
2. Розвиток банківської системи України: монографія / за заг. ред. Т. С. Смовженко, Р. А. Слав'юка. – К.: УБС НБУ, 2010. – 462 с.
3. Банківська система України в європейському контексті: генеза, структура, конкурентний потенціал: монографія / за ред. д-ра екон. наук Р. Ф. Пустовійта. – К.: УБС НБУ, 2009. – 399 с.
4. Владичин У. В. Банківське кредитування: навчальний посібник / За ред. С. К. Реверчука. – К.: Атіка, 2008. – 648 с.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Падіння ВВП України у 2014 році складе 4,6%: консенсус-прогноз Мінекономіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/padinnya-vvp-ukrayini-u-2014-roci-sklade-4-6-konsensus-prognoz-minekonomiki-143584_.html
7. Світовий банк погіршив прогноз для економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2015/01/150113_wb_ukraine_economy_az
8. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
9. Про розподіл банків на групи: Рішення комісії з питань нагляду та регулювання діяльності банків НБУ від 20 грудня 2013 року № 975. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc>
10. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfr.gov.ua/>.

Огородник В.В.

Институт магистерского и последипломного образования
Университета банковского дела Национального банка Украины

АНАЛИЗ ЭТАПОВ СТАНОВЛЕНИЯ КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ И ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Аннотация

В статье обобщены научные подходы к раскрытию экономической сущности кредитной системы. Определена структура кредитной системы и этапы ее становления. Обоснованы особенности определения экономической эффективности кредитной системы и факторы, влияющие на нее. Проанализирована деятельность отечественных банков и парабанковских учреждений. Разработаны предложения по улучшению показателей развития отечественной кредитной системы.

Ключевые слова: кредитная система, банки, небанковские финансово-кредитные учреждения, банковская система, парабанковская система.

Ogorodnyk V.V.

Institute of master and postgraduate education
University of Banking of the National Bank of Ukraine

ANALYSIS OF THE STAGES OF BECOMING THE CREDIT SYSTEM UKRAINE AND DETERMINATION OF ITS ECONOMIC EFFICIENCY

Summary

In Article systematized scientific approaches to the disclosure of the economic substance of the credit system. Generalized structure of the credit system and stages of development. Proved peculiarities of the economic efficiency of the credit system and the factors influencing it. The researcher analyzed activity domestic banks and a couple of banking institutions. Developed proposals for improving indicators of the national credit system.

Keywords: credit system, banks, non-bank financial institutions, banking system, parabanking system.